

# Kvinnliga pionjärer banade väg för dagens allt fler kvinnliga läkare

När Sveriges äldre läkares nuvarande ledamöter började sina medicinska studier under åren 1935 till 1960 var andelen kvinnor till en början mellan 10 och 15 procent, för att därefter sakta öka till omkring 30 procent år 1960. När jag skrevs in på Karolinska institutet hösten 1938 bestod vår grupp av 50 förhoppningsfulla studenter. Av dessa var sex flickor, men två av dem slutade under det första året. Övervikten av manliga medicinare 1960 har nu förbytts till en lika stor kvinnlig dominans.

**Redan 1888 utexaminerades** Karolina Widerström från Karolinska institutet som den första svenska kvinnliga läkaren. Hon utbildade sig därefter till gynekolog och gjorde under sin gärning stora insatser för svenska kvinnor. Hon tog också verksam del i den svenska kvinnorörelsen, där hon var aktiv ända fram till sin död 1949.

Karolina Widerström var dock inte den enda kvinnliga läkare som gjorde framstående insatser under 1900-talets första hälft. Inom medicinsk forskning och undervisning var Nanna Svartz internationellt välkänd.

Hon var sedan 1937 Sveriges första kvinnliga statligt anställda professor och blev chef för den medicinska kliniken på det år 1940 öppnade Karolinska sjukhuset.

**Bland Nanna Svartz** många vetenskapliga bidrag kan i första hand nämnas tillkomsten av Salazopyrin, vilket var det första verksamma läkemedlet vid ulcerös kolit. Preparatet gjorde det möjligt att bekämpa den E colistam som ofta utlöser sjukdomen samtidigt som det dämpar den av infektionen framkallade inflammatoriska processen. I motsats till de flesta av våra manliga lärare lärde hon oss genom sitt föredöme att patienterna skall bemötas med empati och respekt för sin integritet. Nanna Svartz hade många lärjungar som gjorde stora insatser inom sjukvården. Bland dem fanns dock inte några kvinnor.

För Nanna Svartz fylldes veckans alla dagar med minst tolv timmars arbete, men trots de långa arbetsdagarna deltog hon gärna vid festliga tillfällen. Efter det att hon avgått från sin professur 1957, fortsatte hon sin forskningsverksamhet. Hon lämnade under denna tid flera intresseväckande bidrag, bland vilka kan nämnas det som rör patogenesen vid reumatoid artrit. Hon hade länge ett stort internationellt kontaktnät, som hon 1961 i Moskva, utnyttjade för att få klarhet om vad som hänt Raoul Wallenberg efter det att ryssarna fört bort honom från Budapest.

Nanna Svartz avslutade sitt av idogt arbete fyllda liv vid 96 års ålder. Hon hade aldrig stressymtom och inte heller blev hon utbränd. Hennes ande lever kvar som namn på Karolinska sjukhusets aula och som en central väg inom Karolinska institutets område.



**KAROLINA WIDERSTRÖM, 1856–1949, var Sveriges första kvinnliga läkare. Hon utexaminerades 1888.**

Foto: SVT Bild

**Viktiga forskningsinsatser** gjordes också av andra tidigare verksamma kvinnliga läkare. Bland dessa kan nämnas Astrid Fagraeus, som upptäckte att immunoglobulin G bildas av plasmacellerna – en upptäckt av central betydelse för klinisk immunologi. Till hennes ära har en forskningsbyggnad för immunologi på Karolinska institutet givits hennes namn.

**Kvinnliga läkare var pionjärer** då den svenska barn- och ungdomspsykiatri byggdes upp. I Stockholm leddes denna verksamhet under 1940-talet av Elsa-Brita Nordlund på Norrtulls sjukhus, som där introducerade fria besök till sjukhusvårdade barn, och av Siv Gunnarsson på Kronprinsessan Lovisas barnsjukhus.

I Uppsala verkade Anna-Lisa Annell inom denna specialitet. Redan i slutet av 1950-talet utnämndes hon till innehavare av den första professuren i detta ämne vid Uppsala universitet. Det bör också nämnas att Alfhild Tamm, som fick sin utbildning hos den världsberömda neurologen Salomon Eberhard Henschen, utförde ett fruktbringande arbete för att hjälpa mentalt funktionshindrade barn till att få en för dem lämpad undervisning.

En av hennes främsta insatser var utan tvivel upptäckten att ett flertal barn som antagits vara mentalt retarderade i stället hade ärftligt betingade läs- och skrivsvårigheter och att de därför behövde speciell undervisning. Alfhild Tamm var också en välkänd psykoanalytiker.

Inom barnsjukvården i Malmö spelade Greta Muhlen en framträdande roll efter det att hon utnämns till chef för Flensburgska barnsjukhuset år 1922. Inom klinisk kemi var Andrea André pionjär som chef för laboratoriet på S:t Görans sjukhus.

**Under första hälften av 1900-talet** gjorde flera av de fåtaliga kvinnliga läkarna stora socialmedicinska insatser. De ömmade för kvinnor som av olika anledning kommit i nöd och som var i behov av hjälp och stöd.

Redan i början av 1900-talet föreslog Alfhild Tamm och Karolina Widerström att sexualundervisning skulle vara obligatorisk i de svenska skolorna. En sådan utbildning skulle förebygga sexuellt



**NANNA SVARTZ, 1890–1986, professor i invärtesmedicin. Hon blev 1937 den första statliga kvinnliga professorn i Sverige.**

Foto: SVT Bild

**ALFHILD TAMM, 1876–1959, var Sveriges första kvinnliga psykiater. Bilden till höger är tagen då hon promoverades till medicine hedersdoktor år 1951.**

Foto: SVT Bild



överförda sjukdomar och oönskade graviditeter. Till följd av riksdagsledamöternas rädsla och liknöjdhet dröjde det dock mer än tre decennier innan detta förslag följdes av en lagstiftning om sexualundervisning.

**Under den andra hälften av 1900-talet** ökade andelen kvinnliga studerande vid de svenska medicinska fakulteterna. Den tidigare manliga dominansen har inom vissa specialiteter bytts mot en brist på män, vilken är särskilt påtaglig inom obstetrik/gynekologi. Manliga läkare har där blivit en sådan minoritet att förslag om kvotering kanske kommer att läggas fram. I den långa och ödsliga korridor där läkarna på Karolinska Universitetssjukhusets kvinnoklinik har sina tjänsterum är mycket få dörrar märkta med manliga förnamn. Även inom psykiatri, barn- och ungdomsmedicin samt allmänläkarverksamhet är den kvinnliga dominansen märkbar.

**Inte bara i Sverige** har ett stort antal kvinnor marscherat in i läkaryrket. Först skedde detta i Sovjetunionen. I slutet av 1970-talet var 80 procent av läkarna där kvinnor. De var dåligt betalda, såg ut att vara stränga eller ledsna och var bedrägligt klädda i kockmössor och säckiga, dåligt tvättade rockar. Kvinnliga chefer var dock sällsynta inom den sovjetiska sjukvården. Av den medicinska akademiens 20 institut leddes endast ett av en kvinnlig chef.

Även om den kvinnliga dominansen ännu inte blivit lika påtaglig som i det tidigare Sovjetunionen, tilltar andelen kvinnliga läkare i många länder. Ett schweiziskt medlemsblad för läkare innehöll nyligen en skämtteckning av en far som på ett museibesök visar sin son en monter i vilken det står en docka föreställande en manlig läkare med stetoskop och öronspegel. I tidskriften för schweiziska allmänläkare från november 2006 redovisas intryck från den gångna vårens europeiska möte för allmänläkare i Florens. Där står bl a att ett plenarmöte om framtiden för allmänläkarnas verksamhet hade lockat 60 åhörare, av vilka endast fyra var män.

Inom den italienska barnläkarföreningen har det ökade antalet kvinnor skapat viss oro, då man anser att kvinnornas tid inte räcker till mer än en begränsad läkartjänstgöring. Det därigenom ökade totala läkarbehovet måste kompenseras genom fler utbildningsplatser inom barnmedicin.

**Orsaken till den ökade andelen** kvinnor inom läkaryrket har inte diskuterats i samma utsträckning som tänkbara följder därav. En framförd orsak är att läkaryrket förlorat i status samtidigt som inkomsterna blivit lägre. Den höga andelen kvinnliga läkare i Sovjetunionen torde ha denna bakgrund. Unga män var där mer intresserade av att utbilda sig till yrken som gav bättre anseende och inkomster. Tyvärr har socialiseringen av svensk medicin i samband med den sk 7-kronorsreformen i början av 1970-talet lett till att läkaryrket även i Sverige mist sin dragningskraft. Energiska och framåtblickande unga män siktar hellre på en framtid inom näringslivet. Många begåvade yngre kvinnor ser dock fortfarande fram emot en verksamhet som läkare.

**Det är svårt att sia om** läkaryrkets framtid. Många nyligen legitimerade läkare är bittra över att de saknar inflytande på sjukvårdens drift och organisation. Om detta förhållande inte ändras kommer det av SÅLs nuvarande ledamöter så uppskattade läkaryrket att gå en dyster framtid till mötes. Den kommande kvinnliga majoriteten måste se till att förhållandena förbättras. Det är nödvändigt för patienterna att yrket förblir lika eftertraktat som tidigare.

**Under de senaste 50 åren** har kvinnliga läkare gjort framstående insatser inom den svenska sjukvården. Antalet kvinnor med någon form av professorstjänst ökar kontinuerligt. Andelen kvinnor bland professorerna vid de svenska medicinska fakulteterna var år 2004 14–21 procent. Dessa siffror kommer säkerligen att öka högst betydligt under det kommande decenniet.

Allt fler kvinnor har också utsetts till viktiga förtroendetjänster, såsom ordförandeskap inom Läkarförbundet. Även Svenska Läkaresällskapet och dess sektioner har letts av flera kvinnliga läkare.

**Rolf Zetterström**

Acta Paediatrica,

Karolinska Universitetssjukhuset Solna

Rolf.Zetterstrom@actapaediatrica.se